

Suriye'deki İstikrarsızlık: Bölgesel Çatışmanın Işığında Bir Perspektif *Instability in Syria: A prospective in Light of the Regional Conflict*

Murat UZUN

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümü, muratuzun89@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş 1 Eylül 2021

Düzeltilme Geliş 4 Eylül 2020

Kabul 25 Eylül 2021

Anahtar Kelimeler:

Göç, Suriye, Güvenlik

© 2021 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Suriye'deki iç istikrarsızlık sonucu oluşan bölgesel çatışma sosyal ve iktisadi parametrelerin değişmesine neden olmakta, istikrarsızlık nedeniyle bozulan ekonomik ilişkilerin, istikrarsızlığın öne çıkmaya devam etmesinde rol oynadığını göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, Suriye'de yaşanan iç istikrarsızlık sonucu bölgesel çatışmanın Türkiye'nin güvenliğine yansımaları bağlamında analiz edilmesidir. Öte yandan çalışma, göçün sosyo-kültürel kaynaklarını inceleyip Ortadoğu'daki günümüz Suriye varlığını sorgulamaktadır.

Çalışma, bölgesel çatışmanın Türkiye'nin sınır güvenliği, sosyo-ekonomik ve toplumsal etkileri bağlamı ile sınırlandırılmıştır. Güvenli bölge inşasının Suriye'deki iç istikrarsızlığın Türkiye'nin güvenliğine yansımalarını ve sığınmacıların sosyoekonomik ve toplumsal baskısını nasıl minimize edeceği öngörülmektedir.

Suriye iç savaşının ve bunun bir sonucu olan Suriyeli sığınmacı meselesine uluslararası toplum ve bölgesel aktörlerin rasyonel bir çerçeveden yaklaşarak sadece Türkiye'nin sorunu olmadığını; sığınmacı krizinin önlenmesi, Suriye'deki bölgesel istikrarsızlığın sona erdirilmesi ve yerinde çözümün gerçekleştirilerek, terörden arındırılmış bölgede barış ve istikrarın yeniden hâkim kılınması bağlamında Türkiye'nin güvenli bölgeye ve sığınmacılara yönelik tezlerinin bir zaruret olduğunu içselleştirilerek, uygulama noktasında Türkiye'ye gerekli desteğin verilmesi sonucuna varılmıştır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received 4 September 2021

Received in revised form 4

September 2021

Accepted 25 September 2021

Keywords:

Immigration, Syria, Security

© 2021 PESA All rights reserved

ABSTRACT

The regional conflict caused by internal instability in Syria causes changes in social and economic parameters. The internal instability in Syria shows the idea that economic relationships distorted by conflict play a part in perpetuating that conflict has become prominent.

The aim of this study is to analyze the regional conflict as a result of the internal instability in Syria in the context of its reflections on Turkey's security. On the other hand, the study examines the socio-cultural sources of immigration and questions the current Syrian presence in the Middle East. The study is limited to the context of Turkey's border security, socio-economic and social impacts of the regional conflict.

With the construction of a safe zone in Syria, the internal instability in Syria to Turkey's security and asylum seekers reflection of the socio-economic and social pressures are expected to be minimized. By approaching the Syrian refugee issue, which is a result of the Syrian civil war, from a rational perspective, the international community and regional actors should give Turkey the necessary support on Turkey's idea of building safe zone.

GİRİŞ

Orta Doğu devletleri 1970'lerden bu yana, topluca Pax Americana'yı benimsemeseler bile giderek neoliberal ekonomik sistemleri benimsemişlerdir. Hegemonik projeler, grup egemenliğini sürdürmek için zorlayıcı, sosyal ve politik ideolojik stratejileri birleştirmektedir. Bunlar birikim stratejileri, ekonomik hegemonya, ideolojik dışsallaştırma ve baskı olmak üzere maddi ve maddi olmayan stratejilerden oluşmaktadır. Nitekim, Ortadoğu'daki çatışma nedeniyle devletlerin bütünleşmedeki başarısızlığı, seçkinlerin yerleşik çıkarları ve onların 'güç ve statü' arayışları veya sınırların kaldırılmasını her zamankinden daha az olası kılan 'devlet olma' konusundaki sürekli artan özlemleri açısından açıklanmıştır(Halliday, 2009). Devletlerin varsayılan uluslararası çıkarlarının ve toplumun iddia edilen sınırlayıcı rolünün ötesine bakmak ve ortadoğudaki antagonistik bölgesel duruşların oynadığı rolü incelemek gereklidir.

Açıktır ki, tüm dış politika yörüngeleri yalnızca ekonomik terimlerle açıklanamamaktadır. Bu nedenle sermaye birikimi hedefi genel olarak devlet politikalarının merkezinde yer alsa ve teorik olarak açıklanması gerekse bile, ekonomiye özel bir odaklanma yetersiz kalmaktadır. Devlete teorik olarak bahsedilen "özerklik" ne olursa olsun, yalnızca ekonomik yorumlar bölgesel çatışmaların kalıcılığını ve ideolojik biçimini, düşmanların belirlenmesini, müttefiklerin seçimini veya ittifakların dayanıklılığını açıklayamamaktadır. Bu çalışmada Suriye'deki savaş ekonomisinin meydana getirdiği düzen ve düzensizliği "hegemonik strateji"nin dış politika bileşenleri açısından inceliyorum. Çünkü dış politikayı hegemonik strateji olarak görmek, dış politika davranışını bağlamsallaştırmanın ve bölgesel çatışmaların itici güçlerini anlamının daha incelikli bir yolunu sunmaktadır. Sivil toplum aktörleri bu nedenle devlet hegemonik projelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Orta Doğu'nun pek çok yerinde ve aslında küresel olarak, egemen ekonomik modelin meşruiyetinin genel olarak kabul edilmesi anlamında hiçbir sınıf veya sınıf fraksiyonunun "ekonomik hegemonyaya" sahip olmadığı açıktır. Toplumsal aktörler, zayıf ekonomik hegemonyayı telafi etmeye yardımcı olmaları ve uluslararası bağımlı birikim stratejilerinin devamlılığını sağlamaları bakımından, baskın ekonomik ve siyasi fraksiyonlarla kilit ortaklar olarak var olmaktadır. Ancak bunu bölgesel çatışmaları paradoksal olarak sürdüren şekillerde yapmaktadırlar.

1.Suriye'deki İç İstikrarsızlığın Kritiği

Suriye'deki iç savaşta 2011'den bu yana ölüm sayısının kabaca 500.000 veya daha yüksek olduğu çoğu uluslararası uzman tarafından belirtilmektedir(Specia, 2018).

Birleşmiş Milletlerin tahminlerine göre 2015 yılında nüfusun %83'ünün yoksulluk içinde yaşamaktaydı ve durum son yıllarda daha da kötüleşmiştir. Suriye nüfusunun yarısından fazlası olan 11,7 milyon insanın sağlık hizmetleri, barınak, gıda, eğitim veya su ve sıhhi hizmetler gibi temel insani yardıma ihtiyacı bulunmaktadır. Yine Birleşmiş Milletler'in 2019 İnsani Yardım İhtiyaçlarına Genel Bakış raporuna göre nüfusun üçte birinin gıda güvensizliği yaşadıkları tahmin edilmekte ve bazı bölgelerde insanların akut yetersiz beslenmeden mustarip olduğu yerel topluluklar bulunmaktadır. Suriye'nin sağlık tesislerinin neredeyse yarısı ya kısmen ya da tamamen yok edilmiştir. Üç okuldan biri zarar görmüş veya yok edilmiştir(EASO, 2019: 3, UNOCHA, 2019a: 8).

Ekonomik faaliyet 2011'den bu yana Suriye'de tahmini %60 oranında düşmüş ve ülke insani gelişme endeksinde 50 sıra gerilemiştir(UNDP, 2014: 36). 2017'de % 80 nüfusun % 25'inin yiyecek için yeterli parası olmadığı gibi % 95'inin yeterli tıbbi bakıma erişimi bulunmamaktadır(Abboud, 2017: 98).

Suriye'de gayri safi yurtiçi hasıla 2010'da 60,2 milyar dolardan 2016'da 12,4 milyar dolara düşmüş; 2010-2016 yılları arasında imalat, iç ticaret ve inşaat % 70 oranında küçülmüştür; 2010-2015 yılları arasında ülkenin doğusunda yoğunlaşan madencilik ve hidrokarbon çıkarımında 2010 ve 2015 yılları arasında% 94 oranında düşüş gerçekleşmiştir(Daher, 2018: 8).

Suriye'deki iç istikrarsızlığın nedeninin çok boyutlu ve aktörlü olması nedeniyle insani kriz uluslararası toplumun en karmaşık sorunlarından birine dönüşmüştür. Suriye'deki iç istikrarsızlık Türkiye'nin ekonomi güvenliğine ve sınır güvenliğine yönelik güvenlik tehditleri beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin karşılaştığı güvenlik tehditleri Suriye'deki istikrarsızlığın doğrudan veya dolaylı sonucu olarak gelişim göstermiştir. Suriye'deki iç istikrarsızlık ve çatışmanın yakın gelecekte sona ermesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla çatışmanın zararlarını minimize edecek politikaların yürürlüğe konulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda güvenlik risk ve tehditlerin varlığını sürdürmesi nedeniyle Türkiye acil güvenlik ihtiyaçlarını temel alan bir yaklaşımla güvenlik politikasını şekillendirmiştir. Bu bağlamda iç savaş ortamından faydalanarak güç kazanan DAESH ve YPG/PKK bağlantılı terör örgütlerinin meydana getirdiği askeri ve ekonomik tehditlerin minimize edilmesi, yabancı terörist savaşçılar sorununun çözümüne yönelik adımlar atılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Suriye'de ki iç istikrarsızlığın iç güvenliğe yansımalarını sıralayacak olursak (Çizel, 2017: 40-42);

- DAESH, PKK vb. terör örgütleri ile ve iç savaş vb. nedenlerden kaynaklanan sınır ve sınır ötesi güvenlik sorunları,
- Kamplarda farklı etnik kökenlerin bir arada yaşaması ve kalma süresinin uzamasına bağlı olarak gelişebilecek kamp radikalleşmesi vb. sorunlar,
- Suriyelilerin düşük ücretle çalıştırılması, göçün uzun vadede enflasyona neden olması, kayıt dışı ekonomi içerisinde çalıştırılan göçmenlerin yaşam zorluğu ve yarı kamusal mallara ulaşımının zorluğu gibi ekonomi güvenliği sorunları,
- Toplumsal güvenlik sorunları.

Fakat, liberal barışçıl ekonomilerde, insanlar birbirleriyle gönüllü sözleşmeler yoluyla mal ve hizmet alışverişi yapsalar da, savaş ekonomisindeki şiddet tehdidi bir tarafın diğerinin pahasına kazanmasına izin vermektedir. Liberal düşüncede ekonomik ilişkiler şiddetle karıştırılır. Ancak Suriye'deki iç istikrarsızlık örneğinde şiddet ekonomik faaliyetlerle çelişmemekte, aksine onun temelini oluşturmaktadır. Çarpık ekonomik ilişkilerin temelinde şiddetli çatışmaları sürdürmekle ilgilenen kişiler ve devlet dışı aktörler yatmaktadır.

Paul Collier ve Anke Hoefflery'e göre kalkınma savaşı geciktirmektedir (Collier & Hoefflery, 2004: 563). İç savaş, işsiz ekonomilerden kaynaklanır ve iyi işleyen ekonomiler iç savaş sorununun çözümüne katkı sağlamaktadır.

İç savaşın meydana getirdiği savaş ekonomisi; devlet içindeki mülksüzleştirme ve yeni birikimin sınıf mücadelesi, şiddetin gizliliğini ve diğer devletlerle şiddetli rekabeti perdelemektedir. Suriye'deki Esad rejimi soykırımı dar terimlerle tanımlayarak, nüfusun kendi kendine korunması ve teröristlere karşı korunması adına nüfus gruplarına karşı sert önlemler alabilmektedirler. Rejim yıllardır bu stratejiyi izlemektedir. Bu siyasi sorun kavramsal bir soruna dayanmaktadır: soykırım iç savaştan, karşı direnişten ve silahlı çatışmadan ayrıştırılmaktadır. İç savaşlarda soykırımın tanımlanmasında yasal engeller olmamasına rağmen, siyasi söylemde yaygın olarak bu ayırım yapılmaktadır; çünkü silahlı çatışma savaşın simetriyi gösterirken, soykırım sivillere karşı asimetric şiddet olarak düşünülmektedir (Krcmaric, 2018: 19-23; Nichols, 2018: 92-93).

Bu bağlamda Suriye'de izlenen politika algı kırılmasına yol açmaktadır. Nitekim, Suriye devletinin uyguladığı yüksek düzeyde millileştirme ve piyasa müdahalesi ile: "piyasa" ve "devlet" in ideolojik karşıt pozisyonu için önemli olan, ancak bu mekanizmaların her ikisi aracılığıyla gerçek birikim ve sınıf iktidarı mücadelesi operasyonunu gizleyen ve bireyleri, silahlı grupları ve devlet dışı aktörleri piyasa aktörlerine dönüştürme gücünü kullanarak devletin yeniden tasarlanması olarak nitelendirilebilecek bir politika yürütülmektedir (Dahi & Munif, 2012: 323-328; Wedeen, 2019: 21-26).

Suriye'de rejim ihtiyaç duyduğu geleceğe karşı sonsuz savaş hedeflemektedir. Suriye'de rejim insan kolektif varoluşunun diğer biçimlerine karşı çıkmayı reddettiğinde, hegemonyasıyla

direnişi ezerek diğer liberal siyasi seçenekleri zayıflatmaktadır. Dahası, ister liberal isterse liberal olmayan, kalıcı güvenlik empoze etme çabası, yok etmeye çalıştığı direnci, barış adına “teröre” karşı asla bitmeyen savaflara ve önlemeye çalışıldığı iddia edilen sivil kayıplara yol açmaktadır(Saleh, 2019a, 2019b).

2011-12'deki ilk devrimci ayaklanmanın yayılması Esad rejiminin daha savunmasız nüfus merkezlerine ve rejime çekilmesine yol açmıştır. Suriyeli mültecilerin çoğu kentsel alanlarda bulunmaktadır, ancak kayıt dışı ekonomide yaşamak zorunda kalmaktadırlar. Nitekim yoksulluk ve işsizlik, kırsal alanlarda ve bu bölgelerden gelen son göçmenlerin yaşadığı kentsel çevrelerde yoğunlaşmıştır.

Collier'e göre iç savaş durumunda, kendi vergi tabanına sahip olmayan isyancıların operasyon maliyeti oldukça yüksektir. Silahlı gruplar, şiddet ve bölge kontrolünden elde edilen kiralara bağımlıdırlar. Dolayısıyla bu durum doğal kaynakların veya eşdeğerlerinin satılması; sınır geçişi veya kontrol noktası ücretleri talep edilerek bölgeden geçişin kontrol edilmesine, gasp, kaçırma ya da haraçla sivillerden para almak için şiddet kullanımına zemin hazırlamaktadır(Collier, 2009: 127-133).

Suriye'de iç savaş nedeniyle gasp, adam kaçırma, yağma vb. yasadışı faaliyetler yoluyla kar elde etmek için şiddetin kullanımı ciddi artış göstermiştir(Al-Mahmoud, 2015: 7-8). Örneğin, tarihsel olarak Suriye'nin en verimli bölgelerinden biri olan Doğu Guta kuşatması sırasında, temel malların fiyatları birkaç kilometre uzaklıktaki Şam'daki fiyatların 55 katına kadar artmıştır(Bojicic-Dzelilovic & Turkmani, 2018: 3-6).

Öte yandan, muhalefeti destekleyen veya Esad'ı yeterince desteklemediği düşünülen yatırımcılara karşı misilleme olarak 2011'den önce öne çıkan birçok iş adamının kaçışına veya dışlanmasına yol açmıştır. Ekonomik iktidarın tesisi için Rejim, Halep, Şam, Humus ve Hama'daki ticaret odalarını bir seferde yeniden düzenleyerek ekonomik seçkinler değiştirmiştir(Abboud, 2017b: 6-10; Daher, 2018: 14-15). Suriye'de işlenen yıkımın ve bu yıkımdan yararlanan yeni bir elitin ortaya çıkması ve kuzeydoğudaki geniş tarım ve enerji kaynaklarına erişim silahlı muhalefetin ve isyancı lider sınıfının zenginleşmesine de yol açmıştır(Yazigi, 2014: 3-4).

Suriye'de terör örgütleri, muhalifler ve Şii milisler gibi Şam otoritesi dışındaki aktörlerin yer aldığı denklemde aktörler, ekonomik alanda iş birliğine gidebiliyorken öte yandan başka bir platformda rekabet edebilmektedir. Terör örgütleri ve devlet dışı aktörler yerel halktan gelir elde etme fırsatlarını bölmek için ortak çıkarlar geliştirmektedir. Sık sık çatışma çizgilerini geçen araçlar ile ilişkili gasp ağları ortaya çıkmaktadır. Örneğin; DEAŞ Doğu Suriye'deki petrol ve doğal gaz sahalarını kontrol ettiği sırada, buradaki kaynakları rejim de dahil olmak üzere bir ödeme yapan herhangi müşteriye satmışlardır(Daher, 2019: 17). Dolayısıyla savaş ekonomisi iç istikrarsızlığın hem nedeni hem de sonucu olabilecek niteliğe bürünebilmektedir.

2. Göç Krizinin Etkileri

Suriye'de yaşanan iç istikrarsızlık göç krizine neden olmasının ötesinde ulusal, bölgesel ve uluslararası güvenliği tehdit eder hale gelmiştir(Türkoğlu, 2011: 109). 21. yüzyıl güvenlik yönetimi anlayışındaki değişim ve dönüşüm ile hibrit tehditlerin varlığının artması bir yandan iç güvenlik yönetimini ulusal güvenliğin bir parçası haline getirirken, diğer yandan da iç güvenlik yönetimini doğrudan uluslararası güvenlikle ilişkili kılmaktadır.

Suriye'deki iç savaş büyük ölçekli bir mülteci krizini de tetiklemiştir. Yaklaşık 5,6 milyon komşu ülkelere göç ederken, 6,2 milyon kişi birden fazla kez ülke içinde yerinden edilmiştir. Sadece 2018'de, çoğu İdlib'de ve Hama'nın kuzeyinde ve Şam dışındaki Doğu Guta'da artan şiddetin bir sonucu olarak, yılın ilk altı ayında 1,6 milyon kişi yerinden edilmiştir. Ülke içinde yerinden edilmiş toplam 1,4 milyon kişi 2018 yılında evlerine dönmüştür(Røe, 2019).

DAEŞ'in elde ettiği yerlerde başvurduğu şiddet Türkiye'ye göç akınına neden olmuştur(Orhan, 2014: 16).

Türkiye PKK, DEAŞ, FETÖ, PYD, YPG gibi terör örgütleri ile kararlı mücadelesini sürdürürken, 911 kilometre uzunluğunda sınıra sahip olduğu Suriye topraklarından yönelen göç dalgalarına

kayıtsız kalmamış, göçün yönetilmesi ve terörün önlenmesinde sorumluluk üstlenmiş; nüfusunun %4,5'ine karşılık gelen 3,6 milyon Suriyeliye açık kapı politikası uygulamıştır.

Nisan 2019'dan bu yana güney İdlib ve kuzey Hama'daki yoğun mücadele yeni büyük yer değiştirme dalgalarına yol açmıştır. Birleşmiş Milletler, çatışmanın bir sonucu olarak mayıs ayı ortası ile Temmuz ayı ortası arasında 450.000'den fazla insanın yerinden edildiğini ve çoğunluğun İdlib'de kuzeye ve Türkiye Cumhuriyetinin egemenliği altındaki bölgelere taşındığını bildirmiştir(UNOCHA, 2019: 1-2).

Türkiye'ye güvenliğine yönelik tehditlerin henüz oluşmadan bertaraf edilmesine yönelik olarak güvenli bölge inşası çatışmanın arkasındaki temel sorunlara bir çözüm olarak görülmektedir. Dolayısıyla güvenli bölgenin inşası iç güvenlikle ilgili olarak 2011'den bu yana Suriye'deki istikrarsızlıkların Türkiye'ye yansımalarını ve sığınmacı baskısını en aza indirirken; dış güvenlik bağlamında da Türkiye'nin sınır ötesi güvenliğinin sağlanması için önemli bir adım olarak yerini almaktadır. Nitekim güvenli bölge; terörün kaynağında eritilmesine ek olarak, sığınmacıların güvenli bir biçimde gönüllü geri dönüşlerinin sağlanması açısından büyük öneme sahiptir. Zeytin Dalı Harekâtı sonrasında başlayan süreçte bölgede hayatın normale dönmesine yönelik yeni yatırımlar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. Halihazırda PKK/YPGLi teröristlerinden temizlenen bölgenin kalkınması adına projeler yürütülmekte, sağlık, eğitim, tarım, alt yapı yeniden canlanmaktadır.

Suriye'de uzun vadede istikrar sağlanabilmesi için Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönüşlerini sağlamak ve güvenli bölge oluşturarak bu bölgede; eğitim, sağlık hizmetlerinin sunulmasının yanı sıra idari teşkilatlanmanın alt yapısı oluşturularak istihdam alanları yaratmak gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye terör örgütlerinden kaçan halkın evlerine kavuşması çalışmasına öncelik verirken; Türk Emniyet Teşkilatı'nın eğitim verdiği Suriyelilerle bölgede güvenlik güçlendirilmiştir. Bab, Mare, Çobanbey, Cerablus gibi yerleşim yerlerinde nüfus hızla artarken, güvenlik ve istikrara kavuşan bölgelerde Türkiye öncülüğünde kendilerini yönetebilecekleri yerel meclisler ve idari teşkilatlanma faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Teröristlerin büyük zarar verdiği hastaneler onarılırken; halkın sağlık hizmetlerine erişimi artırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenli hale getirdiği bölgelere şimdiye kadar yaklaşık 371 bin Suriyeli gönüllü olarak geri dönüş yapmıştır(Anadolu Ajansı, 2019).

Ocak 2019'da Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis'te Sosyo Politik Saha Araştırmalar Merkezi'nin yaptığı anket Türkiye'deki Suriyelilerin %56,1'inin ülkelerine dönmek istediğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, Birleşmiş Milletler'in Mart 2019'da yayımlanan çalışmasına göre Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır'a göç etmiş Suriyelilerin %75,2'sinin kendi ülkelerine dönmek istediğini göstermektedir(Hamsici, 2019).

2.1. Bölgesel Çatışmanın Türkiye'ye Sosyo-Ekonomik ve Toplumsal Etkileri

Uluslararası toplumun mülteci krizinden kaynaklanan tehdidi ve yükü paylaşmakta isteksiz olduğu dikkate alındığında Türkiye'nin üstlendiği sorumluluk ve külfet her geçen gün artmaktadır. Türkiye'nin milyonlarca Suriyeli'ye ev sahipliği yapması ve göç krizinin uzun sürmesi neticesinde; Suriye'deki iç istikrarsızlığın Türkiye'nin güvenliğine yönelik salt askeri güvenlik tehdit niteliğinin yanına sosyo-ekonomik ve toplumsal güvenlik sorunları eklenmiştir.

2011'de göç başladıktan sonra kısa vadede olumlu mali etkiler olarak değerlendirilebileceğimiz etkenler; sosyal güvenlik fonlarının, vergi gelirlerinin artması ve ilk etapta göç edenlerin yanlarında getirdikleri sıcak paranın piyasanın canlanmasına vesile olması olarak görülebilir. Ancak, uzun vadede Suriyeli sığınmacı sayısının Türkiye'nin tahminlerinden çok öteye geçmesi nedeniyle Suriyeli sığınmacılara karşı uyguladığı açık kapı politikası ülke ekonomisini etkilemiş ve ekonomi güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır.

Suriye'deki iç istikrarsızlık nedeniyle Türkiye güvenlik risk ve tehditlerine cevap verebilmek için Suriye'de hedeflenen güvenli bölge henüz olmadığından terör örgütlerinin kaynağında kurularak bölgenin güvenli hale getirilmesi için askeri hareketler yapılmak durumunda kalmıştır. Savunma harcamalarını artırması ve Suriyeli mültecilere milyarlarca dolar kaynak ayırmış olması Türkiye'nin kamu maliyesi olumsuz etkilemiştir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye’de var olan yerel yoksulların yaptığı işleri çok daha uygun ücret karşılığı yapması nedeniyle işgücü piyasası ve istihdam yapısı değişime uğramış “yoksulluk çökmesi” gözlemlenmiştir(Çizel, 2017: 52-61).

Türkiye’de yaklaşık 950.000 Suriyeli kayıt dışı olarak çalışmaktadır(International Crisis Group, 2016: 14). Bu durum haksız rekabete yol açmakta ve sığınmacıların yoğun olarak yaşadığı şehirlerde iş kayıpları Suriyeli sığınmacılarla ilişkilendirilmektedir(Orhan & Gündoğar, 2015: 6-9). Sığınmacı sayısının Türkiye’nin tahminlerinden çok öteye geçmesi ve yerli vatandaşların ekonomik olumsuzluklara karşı Suriyeli sığınmacıları sorumlu tutması Türkiye’deki vergi mükelleflerinin vergi ahlâkını olumsuz etkileyebilmektedir.

Ayrıca Suriyelilerin büyük bir kesiminin kayıt dışı ekonomi içerisinde kalarak vergi mükellefi olamamalarına rağmen sağlık, eğitim gibi yarı kamusal mallara talepleri olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin kamu bütçesi üzerine yük oluşturmaktadır. Böylece Türkiye’deki yerel vergi mükellefleri normalden daha fazla vergilendirilebilmektedir.

Ayrıca, Türkiye bölgesel enerji merkezi olma hedefine yönelik olarak tüketici ülkeler açısından enerji arz güvenliğini, tedarikçi ülkeler açısından ise enerji talep güvenliğini sağlayabilecek bir enerji alt yapısına sahip olmak durumundadır. Ancak Suriye’deki iç istikrarsızlık, sınır güvenliğini olumsuz etkileyen gelişmeler Türkiye’nin enerji politikalarını da etkilemekte ve hedeflerine bu minvalde tehdit oluşturmaktadır. Nitekim, Suriye’deki iç savaş terör örgütlerinin Türkiye’nin sınır ötesi enerji nakil hatlarına yönelik saldırı ihtimalini güçlendirmekte ve enerji güvenliğine tehdit oluşturmaktadır(Kakışım, 2017: 446).

Suriye’deki istikrarsızlıkla beraber Türkiye ve Rusya ilişkilerinde fikir ayrılıkları oluşmuş özellikle 2015 uçak krizinin ardından ekonomik yaptırımlar nedeniyle Türkiye’nin ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Yine, Doğu Akdeniz’de keşfedilen ve çıkarılması planlanan hidrokarbon, petrol ve doğal gaz rezervleri ile birlikte düşünüldüğünde Suriye’nin Akdeniz’deki stratejik konumu Türkiye’nin ekonomi güvenliğini ve enerji güvenliği politikalarını etkileyebilmektedir. YPG-PKK’nin Suriye’nin kuzeyinde bir PYD koridoru oluşturma girişimi ve buradan Suriye’nin Akdeniz kıyılarına açılma isteği ise Türkiye’nin hem terör örgütü ile komşu olması anlamına gelecek hem de ekonomi ve enerji güvenliğini etkileme riski içermektedir.

Suriyeli mülteciler toplumsal ve ekonomik olarak yeni fırsatlar sunabilmektedir ancak bu ihtimal azınlıkta kalmaktadır. Suriyeli mültecilerin dil, kültür, yaşam tarzı farklılıkları topluma uyum zorlukları toplumsal güvenlik açığı meydana getirmektedir.

Suriyelilerin yaşam koşullarının ve yarı kamusal mallara erişimlerinin zorluğu, Suriyeli çocuk işçilerin yaygınlaşmaya başlaması, göçmen kadınların fuhuşa zorlanması, kayıt dışı ekonominin artması vb. sorunlar; Suriyelilere karşı tepki oluşturabilmekte ve uzun vadede toplumsal kutuplaşmaları artırma riskini beraberinde getirmektedir(Orhan & Gündoğar, 2015: 16-17).

Öte yandan, International Crisis Group raporuna göre Suriyeli göçmenler ile Türkiye’de dışlanmış olduğu hissini yaşayan kesimler arasında yaşanabilecek iş gücü rekabetinin, kamu hizmetlerinin sunumu noktasında Suriyelilere öncelik verildiği algısının gelecekte şiddet olaylarına neden olabileceğine dikkat çekilmiştir(International Crisis Group, 2018: 5).

Yerel halden gelen tepkilerin sonucunda Suriyeli sığınmacıların yaratması muhtemel olan en ciddi güvenlik risklerinden biri ise Suriyelilerin örgütlenerek kendi adalet ve güvenliklerini sağlama ihtiyacı hissetmesidir(Orhan & Gündoğar, 2015: 19).

3. Bölgesel Çatışmanın Türkiye’nin Sınır ve Sınır Ötesi Güvenliğine Yansımaları

Suriye’deki istikrarsızlık neticesinde güvenlik tehditleri ekseninde yaşanan değişimler, Türkiye’nin de sınır güvenliği politikalarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Türkiye’nin, sınır güvenliği ve sınır ötesi güvenliğe ilişkin tehdit algılaması sınırlarındaki terör koridoru etrafında şekillenmektedir. Suriye’de mevzilenen terör örgütlerinin sınır ötesinden Türkiye’ye yönelik saldırıları söz konusudur.

Suriye'de kalıcı barış sağlanana kadar Türkiye'nin sınır güvenliğine yönelik güvenlik tehditlerinin çeşitlenerek artacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla, Suriye iç savaşına kalıcı bir çözüm bulunması, sorun üreten terör örgütlerinin kaynağında bertaraf edilmesi gerekliliğin yanında (Yeşiltaş, 2015: 19-23), iç güvenliğin de dış güvenliğin bir parçası olduğu; güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesiyle beraber iç güvenliğin sınır ötesi güvenlikten bağımsız düşünülmemeyeceği de dikkate alındığında Suriye'de güvenli bölge inşasının Türkiye'nin sınır güvenliğine ve iç güvenliğine getireceği faydalar dikkat çekmektedir.

Esad rejimi rejim karşıtı Suriyelileri bastırmak ve Türkiye sınırı boyunca istikrarsızlık üretmek için Türkiye sınırları içinde faaliyet gösteren PKK/ KCK terör örgütünün Suriye kolu PYD'yi (İçişleri Bakanlığı, 2017: 6) teşvik etmiş, Suriye'nin kuzeyindeki şehirlerden çekilerek yönetimi PKK/PYD'ya devretmiştir (Orhan & Haşıl, 2020: 8). Öte yandan, Kamışlı ve Haseke'nin birlikte yönetimi konusunda da mutabık kalmıştır (Sarı, 2019: 125).

YPG/PKK SDG örgütünün omurgasını oluşturmaktadır. ABD'nin doğrudan desteğini almaya başlayan YPG/SDG'nin Türkiye-Suriye sınırının halen bir kısmında varlık göstermeye devam etmesi, süregelen özerklik ilan etme gayesi Türkiye'ye karşı oluşturduğu güvenlik risk ve tehdidi artış göstermiştir (Orhan & Haşıl, 2020: 8).

YPG/PKK Türkiye'nin Suriye sahasının tamamından çekilmesini sağlamak amacıyla güvenlik politikalarını dönüştürmektedir. Bu doğrultuda gerek Suriye içerisinde gerekse Türkiye sınırları içerisinde gerçekleştirmiş oldukları eylemler ile yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Esad Rejimi kendisine muhalif olanları tehdit olarak algılayıp karşı politika geliştirmektedir. Bu doğrultuda kendisine muhalif olan yaklaşık 3,5 milyon sivilin Türkiye'ye göç etmesini sağlamak için İdlib'i tamamen ele geçirmeyi hedeflenmiştir. Türkiye Bahar Kalkanı harekâtı ile bölgedeki askeri caydırıcılığını ortaya koymuş İdlib mutabakatı imzalanmıştır. Böylece İran, Suriye rejimi, YPG/PKK ve İdlib'deki el-Kaide bağlantılı grupların Türkiye kontrolünde bulunan güvenli bölgeleri istikrarsızlaştırma ve Türkiye'yi yeni bir göç krizi ile karşı karşıya bırakma stratejisi akamete uğratılmıştır (Orhan & Haşıl, 2020: 13)

Suriye iç savaşı ile birlikte Suriye rejiminden giderek yükselen tehdidin yüksek bir güvenlik açığına dönüşmesi neticesinde Türkiye'nin sınır güvenliği ve sınır ötesi güvenliği politikası ve PYD/PKK-YPG'ye karşı tehdit algısı dönüşüme uğramıştır. Batı ülkeleri DAES'i etkisizleştirmek için YPG-PKK'yi güçlendirmiştir. Örneğin önceden DAES'in Türkiye sınırında bulundurduğu bölgelerin bir kısmı PYD/PKK'nin elinde bulundurduğu bölgeler haline gelmiştir. Ancak bu noktada Türkiye'nin güvenliğine yansımaları açısından bakıldığında bir terör örgütünün yerini bir diğeri almıştır. Bu minvalde Suriye'de PYD-YPG ve DAES 'in varlığı Türkiye'nin gerek sınır güvenliğini gerekse sınır ötesi güvenliğini tehdit etmekte ve ülke içerisinde birçok güvenlik sorunu ile karşılaşılmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu bağlamda iç güvenlik yönetimini doğrudan uluslararası güvenlikle ilişkili olduğundan DAES, YPG/PKK ve PYD/PKK'nin Türkiye sınırında yaratmış olduğu tehdidi bertaraf etmek için; Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı ve Bahar Kalkanı gibi harekâtlarla bölgedeki terör unsurları imha edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekâtlarıyla dört bin kilometrekarelik alanı DAES ve YPG-PKK teröründen temizlemiştir. Barış Pınarı Harekâtı ile ise Suriye sınırında 120 kilometre genişliğinde 30 kilometre derinliğinde bir alanı tüm terör unsurlarından arındırmıştır. Böylece 8 bin 200 kilometrekarelik bir bölge terör örgütlerinden kurtarılmıştır. Bu minvalde harekâtlar neticesinde Türkiye'nin Suriye sınırında terörden arındırdığı bölge huzur ve güven içinde kalkınmasını sürdürmektedir.

Göçmenlerin gerek göç ettikleri ülkelerde gerekse geri dönüş yaptıklarında kendi güvenliğini sağlamak üzere örgütlenmek durumunda kalması bu bağlamda önemli bir güvenlik sorunudur (Kaypak & Bimay, 2016: 103). Bu minvalde Türkiye'nin güvenli bölge oluşturulması için aktif rol alması gerek iç güvenlik gerekse sınır ötesi güvenlik politikalarının başarıya ulaşması için bir gerekliliktir. Çünkü, hem iç istikrarsızlığın meydana getirdiği şiddet olgusu hem de iç savaştan kaçanlarla birlikte terör örgütlerine katılımın artabileceği yönündeki

varsayım ve Türkiye'nin sınırlarında yaşanan terör saldırıları ile birlikte Türkiye'nin sınırlarında can ve mal kaybına yol açabilecek askeri güvenlik tehditlerinin süreklilik arz etmesi sınır güvenliği ve sınır ötesi güvenliğini ön plana çıkarmaktadır. Göçten krizinden kaynaklanan sınır güvenliği sorunlarının sınır ihlalleri ile sınırlı kalmayıp, sınırı geçerken hayatını kaybedenler, göçmen ve insan kaçakçılığı, gasp ağları gibi hadiselerin varlığı güvenli bölge oluşturulamaması ve iç savaşın bitirilememesi durumunda artarak devam edeceği öngörülmektedir. Esasen göç krizi uluslararası güvenlik tehdidi boyutuyla uluslararası iş birliği tesis edilerek çözümlenmelidir. Ancak bu konuda yetersizlikler mevcuttur ve uluslararası iş birliği noktasındaki başarısızlığının sonucu olarak Türkiye'nin maruz kaldığı sınır ve sınır ötesi güvenliğine yönelik tehditler artmaktadır(Çizel, 2017: 40-42).

Göç krizin şiddetlenmesine paralel olarak Türkiye'nin uygulamaya koyduğu açık kapı politikası, Suriye sınırında ve sınır ötesi bölgelerinde kitlesel insan hareketliliğine ivme kazandırmıştır. Böylece karşı tedbir alınması gereken bir güvenlik tehdidi olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye 2012 yılından itibaren güvenli bölgenin inşasının gerekliliğini ortaya koyan tezler ileri sürmüştür. Ancak uluslararası toplumun ilgisi bu noktada yetersiz kalmıştır.

Öte yandan Suriye'de olduğu gibi liberal demokrasinin etkin olmadığı, bireylerin haklarını koruyamadığı toplumlarda etno-sekteryan oluşumların birey üzerindeki taassubu kırılmamaktadır. Nitekim mülksüzleştirme ve kitlesel yoksullaşma yoluyla hızla belirlenen bir bağlamda Suriye'nin marjinalleşmiş nüfusu Suriye'deki iç istikrarsızlığa paralel olarak hızlı bir biçimde etno-sekteryan bir boyut kazanmıştır(Proudfoot, 2019: 147-148).

Suriye hükümetinin kırsal kesim üzerindeki kontrolünü kaybetmiş olması ve muhaliflerin ve demokrasi çağrısı yapan protestoların şiddetle bastırılmış olması Şam otoritesine karşı momentumun mezhepsel bir iç savaşa ve vekil savaşlarına dönüşmesine yol açmıştır.

Bu bağlamda(Kardaş & Özdemir, 2018: 213-35; Orhan, Haşıl, Dündar, & Şanlıer, 2020: 10; Yeşiltaş, 2015: 19-23);

- PYD/PKK, muhalifler ve DAES'in Türkiye sınırındaki hakimiyetinin sürekli el değiştirilmesi neticesinde tehdidin öngörülemez boyutlara ulaşması,
- DAES ve bu bağlamda ortaya çıkan yabancı terörist savaşçılar,
- PYD/PKK'nın Türkiye sınırı boyunca bir terör koridoru kurarak devletleşmeye gitmek istemesi,
- PYD/PKK'nın Türkiye sınırında olan ve Fırat Nehri'nin doğusu olarak tabir edilen bölgeyi kontrol altında tutması,
- Yasa dışı insan geçişlerinin artması ihtimali,

Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmektedir ve güvenliği sağlamaya yönelik sınır ötesi güvenli bölge inşası tezinin önemini ortaya koymaktadır.

Suriye'de ABD varlığı devam ettiği sürece, YPG/PKK ile rejim arasındaki ortaklığın yeniden çatışmaya dönüşmesi olasılığı güçlenmektedir(Sarı, 2019: 127). Bu nedenle önümüzdeki süreçte Suriye'de güvenli bölge inşası ve Suriyeli mültecilerin evlerine dönüş şartlarının oluşturulması giderek önem kazanmaktadır(Orhan, Haşıl, Dündar, & Şanlıer, 2020: 14).

SONUÇ

Suriye'de siyasi bir çözümün bulunamaması durumunda kalıcı bir barış sağlanana kadar Suriyelilerin yurtlarına geri dönme şansı bulunmamaktadır. Hatta yerleşim yerlerinin görmüş olduğu ciddi tahribat nedeniyle birçok Suriyelinin kalıcı barışın sağlanması durumunda bile insani kriz çıkmadan önceki buldukları yerlere dönme ihtimali zayıftır. Bu nedenle; bir yanda Türkiye'de uyum politikası devam ettirilirken; diğer yandan da bölgenin dönüşlere uygun hale getirilmesi için gereken destek uluslararası toplum tarafından sağlanmalıdır.

Bu bağlamda geçici koruma altındaki Suriyelileri güvende tutmak ve uzun vadeli olarak yaşamlarını sürdürebilecekleri güvenilir, etkili ve erişilebilir bir bölge/ortam sağlaması amaçlanan ilk hedef olmalıdır. Bu süreçte uluslararası kamuoyunun sınır ötesi güvenli bölge inşa politikalarına ilişkin algılarının doğru zeminde oturtulması büyük önem arz etmektedir. Bölgede barış ve istikrarın yeniden hâkim kılınması bağlamında Türkiye sınırında bulunan yüz binlerce Suriyeli için güvenli bölge projesinin bir zaruret olduğu görülmektedir.

Suriye'deki iç savaş ortamından faydalanarak güç kazanan DAESH ve YPG/PKK/PYD/SGD ve bağlantılı terör örgütlerinin meydana getirdiği askeri tehdidin minimize edilmesi ve yabancı terörist savaşçılar sorununun çözümüne yönelik güvenli bölge inşası öne çıkmaktadır.

Ayrıca, PYD/PKK'nın Türkiye sınırı boyunca bir terör koridoru kurarak devletleşmeye gitme ihtimalinin önlenerek Türkiye'nin sınır ötesi güvenliğinin sağlanması ve PYD/PKK'nın Suriye'nin Akdeniz kıyılarına açılma isteğinin engellenmesi Türkiye'nin ekonomi güvenliği bakımından önem arz etmektedir.

Gerek Suriye'deki iç istikrarsız nedeniyle Türkiye'nin güvenliği tehdit eden faktörlerin minimize edilmesi gerekse Suriye'de iç çatışmayı sona erdirmek ve kalıcı barışı tesis etmek için çarpık ilişkilerin barışçıl istikrarı teşvik eden ekonomik ilişkilerle değiştirilmesini gerektirmektedir. Suriye örneğinde iç istikrarsızlık sonrasında ekonomik faaliyetlerdeki çarpıklıkların iç savaş sonrası yeniden yapılanma yoluyla ele alınmasına, insani güvenliği sağlanmasına ve Türkiye'nin güvenliğine yönelik tehditlerin henüz oluşmadan bertaraf edilmesine yönelik olarak güvenli bölge çatışmanın arkasındaki temel sorunlara bir çözüm olarak görülmektedir.

Sınırlarımıza yönelen göç akımı Türkiye'nin tek başına mücadele edeceği ve kaldıracağı bir yük olmayıp; sığınmacı krizinin önlenmesi, Suriye'deki bölgesel istikrarsızlığın sona erdirilmesi ve yerinde çözümün gerçekleştirilerek, terörden arındırılmış bölgede barış ve istikrarın yeniden hâkim kılınması bağlamında Türkiye'nin güvenli bölgeye ve sığınmacılara yönelik tezlerinin bir zaruret olduğu görülmektedir. Bu bağlamda uluslararası toplum ve bölgesel aktörler tarafından rasyonel bir çerçeveden soruna yaklaşarak Suriye iç savaşının ve bunun bir sonucu olan mülteci meselesinin sadece Türkiye'nin sorunu olmadığını içselleştirilerek kabul edilmesi gerektiği ve uygulama noktasında Türkiye'ye gerekli desteğin verilmesi aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Abboud, S. (2017a). Social change, network formation and Syria's war economies. *Middle East Policy*, 24(1), 92–107. <https://doi.org/10.1111/mepo.12254>
- Abboud, S. (2017b). The Economics of War and Peace in Syria: Stratification and Factionalization in the Business Community. *The Century Foundation*, 2017, ss. 6-10, <https://tcf.org/content/report/economics-war-peace-syria/>. (24.03.2020).
- Al-Mahmoud, H. (2015). The War Economy in the Syrian Conflict: The Government's Hands-Off Tactics. Carnegie Endowment for International Peace, 2015. ss. 7-8. <https://carnegieendowment.org/2015/12/15/war-economy-in-syrian-conflict-government-s-hands-off-tactics-pub-62202>. (24.03.2020).
- Anadolu Ajansı. (2019). "371 bin Suriyeli güvenli şekilde geri döndü." <https://www.aa.com.tr/tr/politika/disisleri-bakani-cavusoglu-371-bin-suriyeli-guvenli-sekilde-geri-dondu/1675403>(04.06.2020).
- Bojicic-Dzelilovic, V., & Turkmani, R. (2018). War economy, governance and security in Syria's opposition-controlled areas. *Stability*, 7(1), 1–17. <https://doi.org/10.5334/sta.569>
- Çizel, B. (2017). *Ortadoğu'dan Göçün Türkiye Üzerindeki Etkileri Raporu*. <http://welcommunitiesproject.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2017/03/RAPOR-compressed.pdf>(27.03.2020).
- Collier, P. (2009). *Wars, Guns and Votes: Democracy in Dangerous Places*. Harper Collins.

- New York. 2009
- Collier, P., & Hoefflery, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56, 563. <https://doi.org/10.1093/oep/gpf064>
- Daher, J. (2018). *The political economic context of Syria's reconstruction: a prospective in light of a legacy of unequal development*. [https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/60112/MED_2018_05.pdf?sequence=4&isAllowed=y\(26.03.2020\)](https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/60112/MED_2018_05.pdf?sequence=4&isAllowed=y(26.03.2020)).
- Daher, J. (2019). *Syria's manufacturing sector : the model of economic recovery in question*. [https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/62927/MED_2019_08.pdf?sequence=2&isAllowed=y\(22.03.2020\)](https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/62927/MED_2019_08.pdf?sequence=2&isAllowed=y(22.03.2020)).
- Dahi, O. S., & Munif, Y. (2012). Revolts in Syria: Tracking the Convergence Between Authoritarianism and Neoliberalism. *Journal of Asian and African Studies*, 47(4), 323–332. <https://doi.org/10.1177/0021909611431682>
- EASO. (2019). *Syria Security situation Country*. [https://doi.org/10.2847/588361\(20.03.2020\)](https://doi.org/10.2847/588361(20.03.2020)).
- Hamsici, M. (2019, November 22). Komşu ülkelerdeki 6 milyona yakın Suriyeli mülteci ülkelere döner mi? - BBC News Türkçe: [https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50502393\(30.03.2020\)](https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50502393(30.03.2020)).
- İçişleri Bakanlığı. (2017). *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG*. [www.icisleri.gov.tr\(01.04.2020\)](http://www.icisleri.gov.tr(01.04.2020)).
- International Crisis Group. (2016). *Türkiye'nin Mülteci Sorunu: Kalkıcılığın Siyaseti*. [https://d2071andvipowj.cloudfront.net/241-turkey-s-refugee-crisis-the-politics-of-permanence-turkish_o.pdf\(30.03.2020\)](https://d2071andvipowj.cloudfront.net/241-turkey-s-refugee-crisis-the-politics-of-permanence-turkish_o.pdf(30.03.2020)).
- International Crisis Group. (2018). *Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak*. [https://d2071andvipowj.cloudfront.net/248-turkey-s-syrian-refugees-turkish.pdf\(27.03.2020\)](https://d2071andvipowj.cloudfront.net/248-turkey-s-syrian-refugees-turkish.pdf(27.03.2020)).
- Kakışım, C. (2017). Türkiye'nin Enerji Merkezi Ülke Olma Hedefi Açısından Bölgesel Riskler ve Bölgesel Fırsatlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(28).
- Kardaş, T., & Özdemir, Ö. B. (2018). The Making of European Foreign Fighters: Identity, Social Media and Virtual Radicalization. In M. Yeşiltaş & T. Kardaş (Eds.), *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideology, and Strategy* (pp. 213–235). [https://doi.org/10.1007/978-3-319-55287-3_10\(07.04.2020\)](https://doi.org/10.1007/978-3-319-55287-3_10(07.04.2020)).
- Kaypak, Ş., & Bimay, M. (2016). Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve SosyoKültürel Etkileri: Batman Örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1).
- Krcmaric, D. (2018). Varieties of civil war and mass killing: Reassessing the relationship between guerrilla warfare and civilian victimization. *Journal of Peace Research*, 55(1), 18–31. <https://doi.org/10.1177/0022343317715060>
- Nichols, A. D. (2018). The Origind of Genicode War. *Trames*, 22(1), 89–101.
- Orhan, O. (2014). *IŞİD ile Mücadele, Sınır Geçişleri ve Türkiye*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). [https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/11tr.pdf\(28.03.2020\)](https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/11tr.pdf(28.03.2020)).
- Orhan, O., & Gündoğar, S. S. G. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). [https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/201518_rapor195tur.pdf\(27.03.2020\)](https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/201518_rapor195tur.pdf(27.03.2020)).
- Orhan, O., & Haşıl, H. (2020). *Moskova Mutabakatı Sonrası Türkiye'nin Tehdit*

- Değerlendirmesi: Suriye Rejimi, YPG/PKK ve Radikaller.*
https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/Bakis_116_tr.pdf(27.03.2020).
- Orhan, O., Haşıl, H., Dünder, S., & Şanlıer, M. Ş. (2020). Halk Hareketinden İç Savaşa: 10. Yılında Suriye Krizi. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM).
https://orsam.org.tr//d_hbanaliz/Analiz_243_tr_.pdf(07.04.2020).
- Proudford, P. (2019). Lebanon Can't Give Him a Future: Revolutionary Subjectivity and Syrian Rebel-Workers in Beirut. In L. Matar & A. Kadri (Eds.), *Syria: From National Independence to Proxy War* (pp. 133–158). Palgrave Macmillan.
- Røe, P. (2019). 8 facts after 8 years of conflict in Syria. NRC website:
<https://www.nrc.no/news/2019/march/8-facts-after-8-years-of-conflict-in-syria/>(28.03.2020).
- Saleh, Y. E.-H. (2019a, September 19). Terror, genocide, and the “genocratic” turn . AlJumhuriya website: <https://www.aljumhuriya.net/en/content/terror-genocide-and-“genocratic”-turn>(21.03.2020).
- Saleh, Y. E.-H. (2019b, October 7). Assad’s “eternal rule:” the long prelude to genocide . Yassin al-Haj Saleh website: <http://www.yassinhs.com/2019/10/07/assads-eternal-rule-the-long-prelude-to-genocide/>(21.03.2020).
- Sarı, B. (2019). Vekillikten Çatışmaya, Çatışmadan Ortaklığa: PKK-Suriye İlişkilerinin Değişen Karakteristiği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 107–132.
- Specia, M. (2018). How Syria’s Death Toll Is Lost in the Fog of War. The New York Times website: <https://www.nytimes.com/2018/04/13/world/middleeast/syria-death-toll.html>(19.03.2020).
- Türkoğlu, O. (2011). Mülteciler ve Ulusal / Uluslararası Güvenlik . *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 30(2), 101–118.
- UNDP. (2014). *Syria Squandering Humanity Socioeconomic Monitoring Report on Syria*.
https://www.unrwa.org/sites/default/files/scpr_report_q3-q4_2013_270514final_3.pdf(21.03.2020).
- UNOCHA. (2019a). *Humanitarian Needs Overview*.
https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/2019_syr_hno_full_1.pdf(28.03.2020).
- UNOCHA. (2019b). *Syrian Arab Republic Recent Developments in Northwestern Syria*.
https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Latest_Developments_in_northwestern_Syria_26July2019_SitRep8.pdf(21.03.2020).
- Wedeen, L. (2019). *Authoritarian apprehensions : ideology, judgment, and mourning in Syria*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Yazigi, J. (2014). Syria’s War Economy. *Policy Briefs (European Council on Foreign Relations)*. https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR97_SYRIA_BRIEF_AW.pdf(27.03.2020).
- Yeşiltaş, M. (2015, August). İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye’nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti. *SETA*, Vol. 8. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150813162453_sinir-guvenligi.pdf(04.04.2020).